

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

На правах рукопису

ФРАНКО Андрій Дмитрович

**НАУКОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНА І ВИДАВНИЧА
ДІЯЛЬНІСТЬ ІВАНА ЯКОВИЧА ФРАНКА
У НАУКОВОМУ ТОВАРИСТВІ ім. Т. Г. ШЕВЧЕНКА**

07.00.01 — Історія України

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Львівському державному університеті ім.І.Франка

Науковий керівник:

доктор історичних наук, професор Макарчук Степан Арсентійович

Офіційні опоненти:

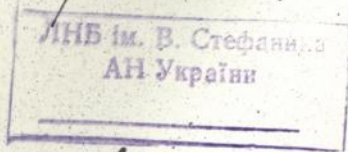
- 1) член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук, професор Шевченко Федір Павлович
- 2) кандидат історичних наук, доцент Заремба Сергій Захарович

Провідна організація - Прикарпатський державний університет ім.В.Стефаника

Захист відбудеться 30-сервіз 1995 р. о 14 год.
на засіданні спеціалізованої вченої ради ДО 16.31.01. по захисту дисертацій в Інституті історії України НАН України (адреса: 252001, Київ-1, вул. М.Грушевського,4)

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту історії України НАН України (адреса: 252001, Київ-1, вул. М.Грушевського,4)

Автореферат розісланий 25-травня 1995 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Пігчук Ю.А.

Актуальність теми дослідження. В 1993р. минуло 120 років з часу заснування у Львові "Товариства ім. Т. Шевченка" і в 1992р. відана чено сторічний ювілей його реорганізації у "Наукове товариство ім. Т. Шевченка". НТШ відіграло роль унікального феномену на шляху національного відродження наприкінці ХІХ-початку ХХ ст. Ця наукова інституція, очолювана М. Грушевським, при всебічній участі його "довголітнього товариша по праці" І. Франка за допомогою В. Гнатюка, С. Томашівського та інших вчених, стала першою, хоч офіційно і не визананою, українською Академією наук.

Актуальність теми дисертації зумовлена тим, що роль І. Франка в науково-організаційній та видавничій сферах діяльності НТШ до цього часу залишається майже не висвітленою. Ще й досі не з'явилось жодної синтетичної монографії чи дисертаційного дослідження про участь І. Франка в НТШ, яка охоплювала двадцять років найбільш плідного періоду його життя. Якраз всередині 90-х років ХІХ ст. І. Франко помітно еволюціонував світоглядно, усвідомивши переваги національної ідеї. В період духовного відродження северенної України вивчення даної теми є необхідним для усунення багатьох "білих плям" історії нашої науки і культури як складової частини історії України кінця ХІХ-початку ХХ ст. З відомих причин особа М. Грушевського як керівника НТШ в останній півстолітній період нашої історії замовчувалась та ігнорувалась. Розглядаючи діяльність І. Франка в НТШ, було неможливо обминати постать М. Грушевського, адже кожним кроком Товариства позначена "духу печат" цих велетнів науки і культури. В час, коли змінився політичний клімат і дослідники отримали доступ до раніше закритих для опрацювання важливих архівних джерел та можливість користуватися діаспорною літературою і науково інтерпретувати історичні факти, роль І. Франка як одного з організаторів, наукових керівників і видавців НТШ висвічується новими гранями і додає більше яскравих барв до змалювання розмаїтої палітри досягнень Товариства.

Об'єктом дослідження є різнопланова діяльність І. Франка як науковця, організатора і видавця в НТШ.

Хронологічні межі роботи окреслені періодом членства І. Франка в Товаристві (1895-1916рр.).

Стан наукової розробки проблеми. В історіографії немає спеціальних досліджень, присвячених розгляду діяльності І. Франка в НТШ. Специфіка теми передбачає з одного боку висвітлення ролі І. Франка як одного з організаторів, вченого, видавця Товариства, а з другого боку-авторську інтерпретацію деяких питань історії НТШ. Значний інтерес становлять загальні праці з історії НТШ О. Грушевського, В. Дорошенка, В. Гнатюка, В. Кубіяновича та оглядові статті цієї тематики М. Грушевського, К. Студинського та ін. На особливу увагу заслуговує ґрунтовне дослідження історії НТШ, його наукових і адміністративних органів та установ "літописця" подій - генерального секретаря Товариства з

1899р. - В. Гнатюк¹. Достовірну інформацію містять праці про НТШ передусім сучасників І. Франка, видані за його життя і після смерті. Серед них слід виділити монографію В. Дорошенка², видану у 1913р. коштом НТШ та за кордоном у 1951р. У 1912р. В. Дорошенко вмістив в московському журналі "Украинская жизнь" (№10) статтю про НТШ "Украинская академия наук", сприяючи в такий спосіб міжнародному визнанню академічного за сутністю статусу НТШ. Перебуваючи в еміграції, В. Кубілювич у "Нарисі історії НТШ" подав ретроспективний огляд розвитку Товариства від його заснування до 1949р. Всі вищезгадані праці лише побіжно торкаються особи І. Франка. Сучасник вченого М. Возняк у роботі "Олександр Кониський і перші томи "Записок" глибоко проаналізував початковий етап становлення НТШ, а "ясував складні стосунки Товариства з І. Франком в цей період". Цікавими видаються книжкові видання і статті закордонно-го науковця-україніста Л. Винара³ про роль М. Грушевського в реорудові НТШ, однак внесок І. Франка тут подано лише фрагментарно. Вагомим є стаття І. Крип'якевича, присвячена діяльності історико-філософської секції НТШ⁴. Учень історичної школи М. Грушевського І. Крип'якевич накреслив предметне коло питань, які розглядалися на засіданнях цієї секції, акцентуючи на науково-керівній ролі М. Грушевського. Однак внесок І. Франка у розгортання науково-організаційної діяльності секції і комісія та у розширення наукового багату історичних досліджень НТШ потребує окремого вивчення. Адже, І. Франко відігравав поряд з М. Грушевським, С. Томашівським важливу роль у функціонуванні історико-філософської секції, у методологічному забезпеченні та науково-джерельному опрацюванні різноманітних історичних відомостей і фактологічного матеріалу, а також в об'єктивній інтерпретації багатьох неоднозначно трактованих питань історії України. Висвітленню окремих аспек-

1. Гнатюк В. Наукове товариство імені Шевченка у Львові. З нагоди 50-літньої річниці його заснування (1873-1923) // Літературно-науковий вісник. - 1925. - Т. 86. - Кн. 1. - С. 76-86; Кн. 2. - С. 174-181; Кн. 3. - С. 263-272; Кн. 4. - С. 367-374; Т. 87. - Кн. 5. - С. 72-79; Кн. 6. - С. 169-177; Кн. 7-8. - С. 321-332; Т. 88. - Кн. 10. - С. 175-185; Кн. 11. - С. 272-278.

2. Дорошенко В. Наукове товариство імені Шевченка у Львові (1873-1892-1912). - К.; Львів: Накладом НТШ, 1913. - 88с.; його ж Огніще української науки. Наукове Товариство імені Т. Шевченка: З нагоди 75-річчя його заснування. - Нью-Йорк; Філадельфія, 1951. - 116с.

3. Винар Л. Наукове товариство ім. Т. Шевченка і Михайло Грушевський // Український історик. - Нью-Йорк; Мюнхен, 1968. - №1-4. - С. 37-60; його ж Михайло Грушевський як голова НТШ // Український історик. - 1969. - №1-3. - С. 5-46.

4. Крип'якевич І. Історично-філософська секція НТШ під керівництвом Михайла Грушевського у 1894-1913 роках // Записки НТШ - Львів, 1991. - Т. 222. - С. 392-411.

тів НТШ, зокрема, історії його допоміжних наукових установ присвятили дослідження завідувачі бібліотекою Товариства В. Дорошенко та І. Креведський. Сучасні науковці Т. Гонтар і М. Скрипник в"ясували причетність І. Франка до збору етнографічної колекції музею НТШ Я. Грицак у статті "Конфлікт 1913р. в НТШ: причини і причинки" ("Український історик", 1991-1992, т. 28-29) проаналізував підґрунтя кризових явищ, опозиційних настроїв в НТШ, вінцем яких став конфлікт 1913р. І. Франко, на аргументовану думку дослідника, завжди підтримував позицію М. Грушевського. Ю. Герич у статті "Статути НТШ у Львові" ("Український історик", 1973, №1-2) опублікував основоположні документи Товариства, не вдаючись до глибокого аналізу статутів. Для наукового опрацювання статутних нововведень, на думку автора дисертації, котрі і були однією із головних причин організаційних криз НТШ, необхідно детально простежити перебіг подій на засіданнях президії, секцій інституції протягом всього періоду і провести порівняльний аналіз всіх параграфів різних статутів, у проектуванні яких І. Франку належала провідна роль. Тематиці НТШ присвячені збірники праць до 100-літнього ювілею Товариства у США і Канаді (1973, 1977рр.), матеріали міжнародної наукової конференції "Від Наукового товариства ім. Шевченка до Українського Вільного Університету" (Пряшів-Свидник, 12-15 червня 1991р.), наукового симпозіуму "Т. Шевченко і українська національна культура" (доповіді секції ІІ: "Внесок Наукового Товариства ім. Т. Шевченка у розвиток наукової думки на Україні", Львів, 8-9 червня 1989р.), збірник праць "Наукове товариство ім. Т. Шевченка і українське національне відродження", закордонні видання "Записок НТШ" та як їх продовження, починаючи з 221-го, наступні томи "Записок...", які виходять у світ у Львові в 1990р. В. Дорошенко у статті "Іван Франко і Михайло Грушевський" об'єктивно, на нашу думку, проаналізував сутність і характер взаємостосунків двох українських науковців, котрі завжди були діловими і до певної міри приятелями, навіть незважаючи на загострення хвороби І. Франка у 1908р.¹ В публікації "Апостолові праці" М. Грушевський стисло охарактеризував наукові здобутки І. Франка в НТШ.² Серед франковнавчих видань своєю ґрунтовністю відзначаються ювілейний збірник праць, присвячений 40-річчю літературно-громадської діяльності вченого (1916р.), "Записки НТШ" 1967-1968рр. (тт. 182 і 184), які повністю присвячені вченому, збірники серії "Іван Франко: Статті і матеріали" (дослідження), тритомне зібрання матеріалів міжнародного симпозіуму "Іван Франко і світова культура" (Львів, 11-15 вересня 1986р.). На

1. Дорошенко В. Іван Франко і Михайло Грушевський // Сучасність. - Мюнхен, 1962. - №1. - С. 15-36; №2. - С. 10-23.

2. Грушевський М. Апостолові праці. В десятиліття смерті Франка // Україна. - 1926. - Кн. 6. - С. 3-20.

особливу увагу заслугове збірник, присвячений розгляду діяльності І. Франка як історика¹.

Історична проблематика Франкових праць стала предметом досліджень Л. Коваленка, І. Гуржія, Ф. Шевченка, М. Кравця² та ін. 46-й і 47-й томи "Зібрання творів у 50-ти томах Івана Франка", що містять історичні праці вченого, редагували Я. Ісаєвич, В. Сарбей і А. Санцевич, а упорядкували їх і склали до них коментарі Ю. Пінчук, В. Грабовецький, Ф. Стеблій, Л. Москвич та ін. Однак дослідження історичного аспекту діяльності І. Франка в НТШ, передусім з ідеологічних міркувань, у радянську добу майже не проводилося. Позбавлений тенденційності стислий розгляд історичних праць І. Франка, зроблений істориком Л. Винаром³. Франкознавчі дослідження сучасників І. Франка С. Єфремова, А. Кримського, С. Смоль-Стоцького, М. Возняка, Я. Гординського, М. Лозинського, монографії біографічного характеру Є. Кирилюка, О. Доя, І. Басса й А. Каспрука, праці Л. Маларенко, Ф. Погребенника, І. Дениска, М. Мороза, Я. Грицака, Р. Горака, дисертаційні дослідження В. Якимовича, Я. Мельник, публікації закордонних українців Б. Кравціва, В. Романенчука та багатьох інших вчених лише фрагментарно висвітлюють діяльність І. Франка в НТШ. Загальні ж дослідження з історії НТШ в силу жанрової специфіки історичного нарису подавали уривкові дані про участь І. Франка в науковому процесі і видавничому доробку Товариства. Ось чому роль І. Франка в НТШ ще й досі залишається недослідженою.

Основна мета дисертації - найповніше висвітлення науково-організаційної та видавничої діяльності І. Франка в НТШ. Здійсненню цієї мети підпорядковані такі завдання:

- 1) дослідити роль вченого в реорганізації Товариства в наукову інституцію і, зокрема, у виробленні норм діяльності НТШ-статутів;
- 2) висвітлити систематичну наукову працю І. Франка в секціях та комісіях Товариства протягом двадцятирічного періоду;
- 3) визначити місце вченого у створенні видавничої справи НТШ, яка мала особливе значення для розвитку науки та культури на Україні.

Джерельна база дослідження складається з кількох основних груп джерел. Насамперед, це широкий спектр архівних матеріалів, передусім з фондів №3 (І. Франко) та №78 ("Літературно-науковий вісник") Відділу рукописів Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України, ЦДІА України у Львові з фонду №309 (Наукове Товариство ім. Т. Шевченка), що налічує 3533 справи, а також з окремих особистих фондів українських

-
1. І. Я. Франко як історик: Збірник статей // Наукові записки Інституту історії АН УРСР. - К., 1956. - Т. 8. - 160 с.
 2. Кравець М. Іван Франко - історик України. - Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1971. - 203с.
 3. Винар Л. Історичні праці Івана Франка // Збірник "Української літературної газети". - Мюнхен, 1956. - С. 48-63.

суспільних діячів та учених: №653 (М. Павлик), №352 (К. Студинський), №357 (І. Крип'якевич), №368 (С. Томашівський). Опрацьовані колекції документів фондів №129 (Львівський Ставропігійський інститут), №146 (Галицьке намісництво), №152 (Крайовий суд у Львові), №348 (Товариство "Просвіта"). Використані також рукописні матеріали ЦДІА України у Києві (фонди М. Грушевського, жандармських та цензурних органів влади), збірки рукописних відділів ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України (фонди НТШ, М. Возняка, В. Гнатюка), ІМЗЕ ім. М. Рильського НАН України (фонди В. Гнатюка та етнографічної комісії НТШ), ЦНБ ім. В. Вернадського НАН України (фонди Г. Гринченка та А. Кримського), Інституту археології НАН України (фонд Ф. Вовка). Другу групу джерел складають опубліковані документи та матеріали про І. Франка, що містяться у збірниках "Іван Франко: Документи і матеріали. 1856-1965" (К., 1966), серії "Статті і матеріали" та документи, упорядковані І. Франком у видавничій серії НТШ "Українсько-руський архів", а також епістолярія, статuti і "регулямини" Товариства. Третю групу джерел становлять безпосередньо праці вченого, що увійшли до "Зібрання творів у 50-ти томах Івана Франка" (голова ред. колегії Є. Кирилук, відп. секретар Ф. Погребенник) та публікації І. Франка у виданнях НТШ, що не потрапили до "Зібрання...". І останню групу складає періодика та серійні видання НТШ, передусім ті із них, які редагував і упорядковував вчений.

Методологічною основою дослідження послужив конкретно-історичний, порівняльний та історико-аналітичний методи. До характеристик джерел автором застосовано аналітично-синтетичний принцип.

Наукова новизна роботи зумовлена тим, що це перша в українській історіографії спроба узагальнюючого дослідження праці І. Франка в НТШ, що "відкриває" нові грані наукової діяльності І. Франка:

- в організації всеукраїнської наукової установи, що була неофіційною Академією наук;

- у масштабній копійчій праці вченого не тільки над своїми дослідженнями, але, головним чином, "для загального добра" (реферування, обговорення, оцінка, рецензування, огляди, пропозиції, спрямування);

- в участі І. Франка в організації і в самому процесі видавання.

Наукова новизна дослідження визначається також і авторською інтерпретацією історії НТШ й дослідженням значення і обсягу історичної проблематики у діяльності І. Франка в рамках НТШ.

Теоретичне значення роботи визначається специфікою об'єкту аналізу, котрий виступає у двох аспектах предмету дослідження: НТШ-Іван Франко, які подаються у корелятивному взаємозв'язку.

Практичне значення дисертації полягає в тому, що вона може бути використана в наукових цілях для написання досліджень та узагальнюючих праць в історії України XIX-початку XX ст., історії НТШ, історії видавничої справи, для створення літопису життя і творчості І. Франка, енциклопедії франкознавства.

Апробація роботи здійснювалася у формі статей (7 позицій) та виступів на конференціях. Основні результати дослідження викладені автором на сторінках збірника "Дослідження з історії України: Вісник Львівського університету. Серія історична" (1993, вип. 29) та видання "Михайло Грушевський і Західна Україна: Матеріали наукової конференції, присвяченої 100-річчю початку діяльності М. Грушевського у Львівському університеті" (1995), а також у повідомленнях на міжнародній конференції "Кирило-Мефодіївське товариство: витоки, проблеми, значення" (Київ, 1994), республіканській науковій конференції "Іван Франко і національне відродження" (Криворівня, 1991), на науковому симпозіумі "Т. Шевченко і українська національна культура" (Львів, 1989). Повний текст дисертації обговорювався на засіданнях кафедри історії та етнографії України Львівського державного університету ім. І. Франка та відділу історії України XIX-початку XX ст. Інституту історії України НАН України.

Структура дослідження побудована за системним і проблемно-хронологічним принципами. Робота складається із вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел й літератури.

Об'єм роботи. Дисертація викладена на 227с., з них-180с. основного тексту. Бібліографія налічує 477 позицій.

У вступі міститься обґрунтування вибору теми, визначено мету і об'єкт дослідження, новизну і актуальність обраної тематики, зроблено огляд використаних джерел.

Розділ I. Організаційна роль І. Франка у формуванні та функціонуванні НТШ Засноване у Львові Товариство ім. Т. Шевченка, статут котрого затверджений Галицьким намісництвом 11. XII. 1873, було прообразом, предтечею НТШ. Дисертант висвітлює взаємини І. Франка з керівництвом Товариства, яке в 1885р. видавало єдиний друкований орган часопис "Зоря", та першими головами НТШ Ю. Целевичем (з 1892р.) і О. Барвінським (з 1893р.). Під впливом М. Драгоманова вчений висловлював міркування про необхідність реформи Товариства у наукову установу ще задовго до її здійснення у 1892р. Стосовно цього І. Франко писав, що "Кюніський говорив про се зо мною ще 1886р., в часі мого побуту в Києві"¹. У 1889р., на одному із засідань редакційного комітету часопису "Правда", І. Франко, О. Барвінський та О. Кюніський переробили статут Товариства 1873р. Розглядаючи конкретні параграфи, І. Франко пропонував власні думки, які О. Барвінський "просив продиктувати йому як субстрат для його майбутньої реформи"². Намагання О. Барвінського "внести" ці зміни 19 квітня 1890р. не мали успіху, але 13 березня 1892р. на загальних зборах

1. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. - Відділ рукописів (ДЛМ ІЛ - ВР). - Ф. 3/251, арк. 1.

2. Франко І. З поля нашої науки // Збір. творів: У 50т. - Т. 46. - Кн. 2. - С. 173.

Товариства було нарешті прийнято новий статут, затверджений Галицьким намісництвом 16. XII. 1892. "За новим статутом, - підкреслював І. Франко, - метою Товариства є плекання і розвиток науки рідною мовою, плекання штуки, збирання і консервування усяких пам'яток старини і предметів наукових України... Товариство ділитиметься на три секції: філологічну, історично-філософську і математично-природознавчо-лікарську. Для ведення наукових справ в кожній секції може бути обраною окрема комісія"¹. Одразу ж після прийняття статуту І. Франко зробив спробу стати членом НТШ, яка через політичні переконання виявилася невдахою. З переїздом у 1894р. до Львова М. Грушевського полегшився доступ в НТШ широкому колу науковців, серед яких був, безперечно, І. Франко, котрий 28 червня 1893р. у Відні отримав вчений ступінь доктора філософії². 14 червня 1895р. на засіданні президії ("виділу") НТШ "прийнято в члени д-ра Івана Франка, літерата у Львові"³. Вчений стрімко увійшов у науково-керівний осередок Товариства - 19 лютого 1897р. І. Франка вже обрано членом президії НТШ⁴, куди він входив як референт філологічної секції. І. Франко енергійно виступав за введення категорії дійсних членів, котрим би присвоювалась наукова кваліфікація, та за надання права голосу на загальних зборах через повноважних осіб інституціям і членам закордонних наукових установ. Це в 1896р. вчений входив до складу комісії, котрій було доручено виробити проект нового статуту, який з кардинальними поправками І. Франка, М. Грушевського та деяких діячів затверджено 26. IY. 1898. Статутні нововведення І. Франка та інших членів НТШ з метою надання Товариству дійсно наукового характеру послужили однією з головних причин організаційної кризи інституції у грудні 1896р. 2 лютого 1897р. на загальних зборах новим головою НТШ було обрано М. Грушевського, котрого серед інших підтримав І. Франко. Вчений солідаризувався з позицією М. Грушевського у кризових ситуаціях кінця 1901-поч. 1902р., у конфлікті НТШ 1913р.⁵ Вироблений І. Франком проект статуту 1904р. діяв в деяких доповненнях до 1940р. Вчений був причетний до створення музею, бібліотеки, "Академічного дому", добродійних фондів НТШ, яке запровадило і стипендіальний фонд ім. І. Франка. У 1899р. вченого було обрано дійсним членом НТШ, а у 1904р. - почесним його членом.

1. Франко І. Towarzystwo imienia Szewczenki//Kurjer Lwowski. -1892. -N78. -S. 2; ІЛ. -ВР. -Ф. 3/2765. -С. 2-3.

2. Іван Франко: Документи і матеріали. 1856-1965. -К., 1966. -С. 165.

3. Книга протоколів засідань членів правління НТШ за 1893-1902рр. // Центральный державный исторический архив (далі ЦДІА) України у Львові. -Ф. 309, оп. 1, од. зб. 33, арк. 29.

4. Там же. -арк. 38 зв.

5. Франко І. Непорозуміння в справі зміни статута Наукового товариства ім. Шевченка//Діло. -1913. -25. XII. -N286. -С. 6.

Автор дисертації доводить, що І. Франко, ще не будучи членом НТШ, стояв біля витоків реформування Товариства в наукову інституцію і протягом двадцяти років сприяв удосконаленню її організаційних основ.

Розділ II. Наукова робота вченого в секціях Товариства. Розглянуто діяльність І. Франка в історико-філософській ("історично-філософичній"), філологічній та математично-природописно-лікарській секціях, які утворилися рішенням загальних зборів НТШ 11 травня 1893р. Періодично вчений брав участь у спільних засіданнях секцій.

§1. Історико-філософська секція. Автор дисертації дослідив, що в часу першої секційної наукової доповіді І. Франка 24 січня 1896р. до 1913р. згідно з книгою протоколів історико-філософської секції відбулось 289 засідань, на яких було зreferовано 500 праць, причому вчений виступив з 59 рефератами. Вони стосувалися різних ділянок досліджень: джерелознавства, слов'янської і княжої епохи, історії побуту і культури ХУ-ХУІІІст., козаччини, історії Галичини ХУІІІ і ХІХ ст., економіки і статистики, етнографії, всесвітньої історії. І. Франко був глибоко обізнаний в історичну проблематику, питаннями методології дослідження історичного процесу. Під поняттям "історичне дослідження" І. Франко розумів гармонійне поєднання добору необхідного фактажу (а його відповідним аналітичним опрацюванням) і об'єктивного осмисленого трактування взаємозв'язків між подіями і персонажами історичного процесу. Монографією І. Франка "Життя Івана Федоровича і його часи", вперше в українській історіографії написаній в жанрі історичної біографії, розпочинались його спеціальні історичні дослідження. На основі вивчення архіву галицького посла до Австрійського парламенту І. Федоровича, І. Франко написав цілий ряд історичних праць, зокрема, "Панщина та її скасування в 1848р. в Галичині", багато досліджень, зreferованих вченим на "сходинах" історико-філософської секції: "Лук'ян Кобилиця", "Батько і донька", "Причинки до історії 1848р." тощо.

І. Франко цікавився всіма етапами української історії з найдавніших часів до сучасних йому подій. Він сприяв виходу у світ серії "Руська історична бібліотека", де видавалися праці М. Костомарова, В. Антоновича та ін., "Збірника історично-філософичної секції" (в 1897р.)¹, в якому друкувалася багатотомна праця М. Грушевського "Історія України-Руси", в обговоренні якої брав участь І. Франко. У п'ятому томі "Збірника...", що вийшов за редакцією І. Франка, були вміщені "Матеріали до культурної історії Галицької Русі ХУІІІ-ХІХвв.", чимало з яких, на думку історика, "цінні для історії і літератури пропадає або плаєніє по архівах чи в приватних руках, а без їх вивискання історія нашого духового розвоу лишитьс'я неясною"². З 1906р. історико-філософсь-

1. ЦДА України у Львові. -Ф. 309, оп. 1, од. зб. 42, арк. 16 зв.

2. Хроніка НТШ -1902. -Вип. 4. -С. 8.

ка секція залочаткувала ще одне видання "Українсько-руський архів", II і VIII томи якого упорядкував І. Франко, додавши до них ґрунтовні передмови. І. Франко опрацьовував різні категорії джерел від епископських та консисторських куренд, циркулярів, листів-меморандумів, цивільно-правових актів до мемуарів, памфлетів та віршів.

На засіданнях секції вчений виступав з доповідями, рефератами та рецензіями, присвяченими різним аспектам історії, найбільше виявивши себе у діяльності досліджень історії Галичини XVIII і XIX ст. Дисертант проаналізував зміст виступів вченого, зокрема: "Причинки до розвитку Галичини в XVIII ст. на підставі т. зв. "Gestionsprotokolle" (1. III. 1899), "З історії Галичини 1848-1860 рр." (12. VII. 1902), "Остан Терлецький. Споми́ни й матеріали" (12. X. 1902). В останній праці порушувалися методологічні аспекти історичних досліджень. І. Франко був прихильником історично-порівняльного методу та ґрунтовної перевірки автентичності та вірогідності джерел. І. Франком розроблялися проблематика шкільництва, просвіти та інші освітні питання. Наукову значимість мали зреферовані вченим ґрунтовні праці "Про св. Кліментія у Корсуні", де досліджено витoki християнства на Русі, запровадження писемності та зв'язки з Візантією, "Сліди русинів у Семигороді в XII-XV ст.", в якій вчений висловив прихильником версії приналежності до скіфів семигородського племені цікулів як "прастарої парості" українського народу. На "сходинах" секції обговорювалися історичні дослідження "Нові матеріали до історії Колівщини", "Наливайко в мідянім биці", ґрунтовна праця про історичні пісні "Студії над українськими народними піснями" тощо.

Автор встановив, що вчений брав активну участь в обговоренні численних історичних досліджень, наприклад, праць С. Томашівського "Народні рухи в Галичині", М. Грушевського "Хмельницький і Хмельниччина", "Анти, уривок з історії України-Руси". І. Франко був обізнаний з історичними працями М. Грушевського. Ґрунтовну оцінку його історичним дослідженням І. Франко дав у праці "Причинки до історії України-Руси. Ч. I." (1912 р.). Автором дисертації в'ясовано, що крім певних відмінностей у поглядах на скіфські часи, давню українську колонізацію, між І. Франком та М. Грушевським були розходження щодо норманської теорії походження Русі. В цілому ж, ретельно аналізуючи історичні праці М. Грушевського, І. Франко дуже схвально оцінював "одного з визначних двигачів нашої національної ідеї"¹, підкреслюючи, що написав свої зауваження "в інтересі історичної правди та науки"².

І. Франко був автором понад 100 праць з галузі історичної проблематики, його внесок у розвиток історичних досліджень, що проводилися

1. Франко І. Причинки до історії України-Руси. Частина перша. - 31бр. творів: У 50т. - Т. 47. - С. 455.

2. Там же. - С. 453.

історико-філософською секцією, важко переоцінити. І. Франко в достатній мірі виявив себе в НТШ як сумлінний історик та джерелознавець.

§2. Філологічна секція. Під проводом І. Франка майже 15 років відбувалися засідання філологічної секції. В результаті дисертаційного дослідження було уточнено дату першого запрошення вченого на засідання секції (8. II. 1895), доручення йому функції "головавання" (17. VII. 1896), офіційного обрання директором секції (9. II. 1898)¹, в'ясовано обставини зречення ним керівництва секцією в 1901р. в знак солідарності з позицією М. Грушевського. В липні 1903р. І. Франку знову було доручено виконувати повноваження голови. На цьому почесному місці він був беззмінним аж до жовтня 1912р. Дисертант детально простежив хід засідань, акцентуючи увагу на проблемі утворення українського вільного університету у Львові, створенні та затвердженні до друку періодичних збірників та окремих серій видаць, таких як "Збірник філологічної секції" (1897), "Етнографічний збірник" (1895), "Матеріали до українсько-руської етнології" (1899), "Українсько-руська бібліотека" (1901), упорядкуванні творів Т. Шевченка, Ю. Федьковича, М. Дикарева, що було "вложено" на І. Франка. На засіданнях секції обговорювалися праці вченого: "Хмельниччина 1648-1649 років у сучасних віршах" (1898), "Карпаторуська література XVII-XVIII вв." (1900), "Апокрифічне євангеліє псевдо-Матвія і його сліди в українсько-руській літературі" (1900) та ін. І. Франко не обминув увагою і математично-природописно-лікарську секцію, написавши для її "Збірника..." статтю-спогад "Причинки до фавни східної Галичини", яка однак тоді не побачила світ і була опублікована аж у 1992р. М. Морозом.

Досліджено, що завдяки участі І. Франка в роботі секцій підвищувався рівень наукового цензу при "апробаті" праць до друку.

Розділ III. Діяльність І. Франка в комісіях НТШ. Висвітлюється робота вченого в археографічній, етнографічній, правничій, статистичній, бібліографічній та мовній комісіях НТШ 15 січня 1896р. утворено археографічну комісію, головою котрої обрано М. Грушевського, його заступником - І. Франка, який постійно виконував ці обов'язки до 1913р. Комісія почергово видавала "Жерела до історії України-Руси" та "Пам'ятки українсько-руського письменства", де І. Франко опублікував "Апокрифи й легенди з українських рукописів". Досліджено, що вчений виявив себе не тільки як аналітик архівних збірок, але й як організатор-археограф, котрий безпосередньо впливав саме на процес виявлення, збереження, опрацювання та опублікування старовинних пам'яток.

Етнографічна комісія, утворена НТШ і очолена 15 травня 1898р. І. Франком (керував нею протягом 1898-1900рр. і 1908-1913рр.), займа-

1. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. - ВР. - Ф. 1, оп. 2, од. зб. 42/в, арк. 26, 27, 30.

лася організацією етнографічних екскурсій і збиранням фольклорно-етнографічних матеріалів та перейняла функцію видавання "Етнографічного збірника" (виходив у світ з 1895р.), а з 1899р. видавала "Матеріали до українсько-руської етнології". Вчений здійснив влітку 1900р. наукові екскурсії у села Стрийського і Городоцького повітів, Коломию, Тернопіль, Збараж, а у 1904р. - експедицію на Бойківщину. І. Франко та В. Гнатюк складали відозви, квестіонари, організували великий корпус кореспондентів, які дописували з усієї України і навіть з Приамурського краю¹. На засіданнях комісії методично обговорювалися план та підготовка до друку чергового тому "Галицько-руських народних приповідок", упорядкованих І. Франком. Досліджено, що завдяки І. Франку, В. Гнатюку, Ф. Вовку та ін. робота цієї комісії була найбільш продуктивною, що сприяло піднесенню рівня етнографічної науки на Україні на якісно вищій щабель.

І. Франко, хоч і не був членом постійної правничої комісії, заснованої 8 лютого 1899р., постійно сприяв багатьом її починанням, зокрема, брав участь у нарадах, присвячених перенесенню нового австрійського цивільного процесу на галицько-український ґрунт, допомагаючи "яко знаток нашої мови".

7 липня 1906р. утворено статистичну комісію, головою якої обрано М. Грушевського, І. Франко став другим заступником. Вчений підтримав план праць комісії, куди входило упорядкування квестіонара до національної статистики. І. Франко написав статтю "Потреби аграрної статистики" спеціально для наукового забезпечення комісії, котра до 1914р. видала три томи "Студій з поля суспільних наук і статистики". У третьому томі надрукована стаття І. Франка про його рідне село "Контракт оселення Слободи біля Нагуевич, Дрогобицького повіту 1779р."

26 травня 1909р. засновано бібліографічну комісію, яка видавала "Матеріали до українсько-руської бібліографії", в рамках цієї серії видано протягом 1909-1911рр. три томи "Української бібліографії Австро-Угорщини (1887-1900)" І. О. Левицького. 30 квітня 1912р. членом комісії було обрано І. Франка. Автор дисертації з'ясував, що 6 травня 1912р. вчений порушив питання у справі доповнення "Галицько-руської бібліографії XIX століття" і повідомив про наявність у його розпорядженні значних додатків. У 1916 і 1930рр. у Львові коштом НТШ В. Дорошенко видав два випуски четвертого тому "Матеріалів... "п. н." "Спис творів Івана Франка з додатком статей про нього і рецензій про нього". В коректуванні першого випуску брав участь І. Франко, вказавши на невідомі твори та викресливши приписані йому.

Членом мовної комісії при її заснуванні (14. II. 1900) обрано І. Франка, а 10. II. 1902р. вчений став її секретарем. І. Франко ґрунтовно

1. Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України. - ВР. - Ф. 28, оп. 1, од. зб. 1, 9, 10, 12, 14.

розробляв "язикові питання" не тільки у суто мовознавчих статтях, але й в літературно-критичних та історичних дослідженнях ("Конечність реформи учення руської літератури по наших середніх школах", "Азбучна війна в Галичині 1859р.", "Причинки до української ономастики", "П'яницьке чудо в Корсуні" тощо). І. Франко своїми мовознавчими дослідженнями та виступами на засіданнях комісії сприяв поступовому витворенню загально-українського синтаксису літературної мови в Галичині.

Отже, І. Франко власними виступами на "сходинах" комісії НТШ, ґрунтовними працями і науково-методичними порадами сприяв досягненням комісії, спрямовуючи характер її діяльності у наукове русло.

Розділ IV. Програмне спрямування І. Франком видань Товариства. Розділ складається з 7 параграфів. Автор подає загальний огляд видань НТШ, протокольно-довідкового видання "Хроніка НТШ", "Русько-української видавничої спілки", яка, хоч і була самостійною установою, мала тісні зв'язки з НТШ, друкуючи праці його членів.

§1. "Записки НТШ" - головний його друкований орган, заснований в 1892р. для всіх секцій, з 1897р. став органом українознавства. В дослідженні окреслюється внесок "найдіяльнішого" співробітника І. Франка, який мав великий вплив на спрямування журналу як член редакційної колегії і як автор понад 50 праць, серед яких з історичної тематики слід виділити ті з них, що присвячені запровадженню християнства, козацькій добі, Коліївщині, історії Галичини (т. 17, 49, 62, 88, 107 та ін.).

§2. "Етнографічний збірник" видавався НТШ з 1895р. На основі мемуарів та епістолярії встановлюється редакторство І. Франка в томах, де його ім'я не значилось, уточнено деякі хронологічні відомості, підкреслено значення видання І. Франком "Галицько-руських народних приповідок", яке налічувало 31090 позицій, що становило три великі томи. Завдяки І. Франку були опубліковані монументальні зібрання зразків фольклорних та етнографічних матеріалів, які поставили НТШ на визначне місце серед європейських наукових інституцій.

§3. "Пам'ятки українсько-руської мови й літератури" започатковані в 1895 р., виходили по чергово в серію видань "Жерела до історії України-Руси". В серії "Пам'яток..." (до 1914р. вийшло 7т.) І. Франко опублікував 5 томів "Апокрифів з українсько-руських рукописів". Збірка прозових оповідань в 1 томі (1896) містила апокрифи старого завіту, апокрифічні євангелія - в IIт. (1899), апокрифічні діяння апостолів (IIIт., 1902), есхатологічні апокрифи (IVт., 1906), апокрифічні і автентичні життя святих та легенди про них (Vт., 1910). Примітки, коментарі та передмови І. Франка надавали цим публікаціям наукове обґрунтування і показували вплив апокрифів на нашу літературу та суцільність літературних традицій протягом довговікової історії.

§4. "Літературно-науковий вісник". Восени 1898р. НТШ перетворило часопис "Зоря" на "Літературно-науковий вісник", що почав виходити за редакцією М. Грушевського, І. Франка та ін. "Десять найкращих літ життя

(1898-1907) віддав він, - писав В. Гнатюк про І. Франка, - цілковито праці для української літератури і науки і найліпші його праці і твори постали власне в тім часі!¹ Структурно журнал складався з трьох відділів: наукового, публіцистичного та "хроніки і бібліографії". На сторінках "ЛНВ" публікувались художні твори, історичні дослідження, оглядові матеріали. Тут побачили світ повісті І. Франка "Перехресні стежки", "Великий шум", вірші майбутніх збірок "Зів'яле листя", "Мій ізма-рагд", "Із днів журби", уривок з поеми "Мойсей", загалом понад 350 статей, рецензій та художніх творів. Дисертант привертає увагу до праць І. Франка, які стосувалися його поглядів на соціалізм та марксизм. І. Франко рішуче відкинув марксистський економічний матеріалізм та фаталізм і виразно сформулював ідеал самостійної України ("Поєз-межами можливого" та ін.).

Автор дисертації подає стислий розгляд взаємин М. Грушевського та І. Франка. І. Франко болісно пережив деяке охолодження стосунків з М. Грушевським у зв'язку з тим, що останній почав редагувати в 1907р. "Літературно-науковий вісник" у Києві. Однак автор даного дослідження акцентує увагу на тому, що проблему взаємовідносин між двома великими науки після 1907р. не можна трактувати однозначно, адже М. Грушевський робив велику справу для соборної єдності України.

Журнал був єдиним до 1907р. загальноукраїнським промісячником, що виходив рідною мовою.

§5. "Матеріали до українсько-руської етнології" (з 1899р.). На основі архівних матеріалів та епістолярії досліджено, що І. Франко був неспіцієним співредактором видання, особливо, перших семи його томів, де серед інших опублікована велика праця В. Шухевича "Гуцульщина". Для I-го тому вчений підготував питальник "Селянська хата. Уваги і квестіонар", який хоч повністю тоді не був опублікований, однак його матеріали були використані в інших програмах. У 1918р. в "Матеріалах..." (т. 18) побачив світ етнографічний опис І. Франка "Моя вітцівська хата".

Серед матеріалів видання були народознавчі, історичні, археологічні та антропологічні дослідження, методичні розробки, статті з питань опрацювання етнографічних речей тощо.

В особах І. Франка та Ф. Возка-немов би об'єднались наукові сили двох роз'єднаних частин України.

§6. "Українсько-руська бібліотека" (з 1901р.). І. Франко був редактором I-го тому видання, куди увійшли поезії Ю. Федьковича та III-ї частини III-го тому, де були вміщені переклади Ю. Федьковича "Макбета" і "Гамлета" В. Шекспіра та "Мазепи" Р. Готшала. Франкове двотомне ви-

1. Гнатюк В. Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові // Літературно-науковий вісник. - 1925. - Т. 86. - Кн. 2. - С. 179.

дання "Кобзаря" Т. Шевченка (1908р.) поряд з відповідними виданнями В. Доманицького в Петербурзі було на той час найбільш повним і текстологічно та критично опрацьованим.

57. "Українсько-руський архів (з 1906р.). Ця видавнича серія задумана була для публікації оригінальних праць, збірок дрібних документів, рукописних матеріалів тощо. І. Франко підготував до друку збірки документів "Громадські шпихіри в Галичині 1784-1840" (т. II) та "Авбучна війна в Галичині 1859р." (т. VIII). Ці збірки матеріалів та ґрунтовні дослідження І. Франка можуть слугувати за найкращі хрестоматійні посібники для вивчення цих важливих історичних питань в житті українського народу. Інші томи видання склалися з документальних матеріалів, зібраних і упорядкованих І. Свенціцьким, М. Возняком, М. Тершаківцем та іншими дослідниками.

Завдяки праці І. Франка видання поглибило зміст і хронологічно розширило рамки історичної тематики досліджень НТШ. І. Франко відіграв активну роль у формуванні і спрямуванні цього важливого видання Товариства.

У висновках визначено основні підсумки дослідження, оцінено внесок І. Франка в різні сфери діяльності НТШ.

Автор дисертації підкреслив, що саме завдяки наполегливій діяльності М. Грушевського, І. Франка, В. Гнатюка та інших діячів здійснено історичної ваги грандіозну справу, яка сприяла поступовому досягненню стратегічних завдань українознавства.

На захист вносяться такі положення:

1. Науково-організаційна діяльність І. Франка мала важливе значення у формуванні і становленні НТШ як наукової інституції зі всіма атрибутами академічного закладу (розробка вченим проєктів статутів 1892, 1898, 1904рр., створення видавничих органів, причетність до утворення і функціонування бібліотеки, музею, вплив на прийняття адміністративних рішень президією Товариства).

2. Аналіз становлення та розвитку історичної науки на Україні слід проводити у нерозривній єдності з дослідженням аспекту історичної проблематики НТШ, який висвітлюється автором під кутом зору дослідження діяльності І. Франка в історико-філософській секції Товариства.

3. Вплив І. Франка на процес функціонування комісії НТШ (археографічної, етнографічної, статистичної, бібліографічної, мовної та ін.) сприяв її значним науково-організаційним здобуткам.

4. Методологічне забезпечення і спрямування І. Франком та іншими діячами основних всеукраїнських наукових видань НТШ мало велике значення в організації видавничої справи на Україні.

Зміст і положення дисертації викладено в таких публікаціях автора:

1. Дійсний член НТШ Ф. Вовк//Т. Шевченко і українська національна культура: Матеріали наукового симпозиуму (Львів, 8-9 червня 1989р.). -

Львів: Світ, 1990. - С. 85-86. - (У співавторстві).

2. Федор Кондратьевич Вовк (Волков). Биографический очерк//Советская этнография. - Москва, 1990. - №1. - С. 86-95. - (У співавторстві).

3. Листування В. Гнатюка з Ф. Вовком//Тези доповідей і повідомлень I-ї Тернопільської обласної науково-історико-краєзнавчої конференції. Ч. III. - Тернопіль, 1990. - С. 7-9. - (У співавторстві).

4. Видавнича діяльність І. Франка в Науковому товаристві ім. Т. Шевченка//Іван Франко і національне відродження: Тези республіканської наукової конференції (Криворівня, 23-24 вересня 1991р.). - Львів, 1991. - С. 72.

5. Науково-організаційна діяльність І. Франка в Науковому товаристві ім. Т. Шевченка//Українське літературознавство: Іван Франко. Статті і матеріали. - Львів: Світ, 1993. - Вип. 58. - С. 121-131.

6. Науково-видавнича діяльність І. Франка в Науковому товаристві ім. Т. Шевченка//Дослідження в історії України: Вісник Львівського університету. Серія історична. - Львів: Світ, 1993. - Вип. 29. - С. 44-53.

7. Співпраця М. Грушевського та І. Франка в Науковому товаристві ім. Т. Шевченка//М. Грушевський і Західна Україна: Матеріали наукової конференції, присвяченої 100-річчю початку діяльності М. Грушевського у Львівському університеті. - Львів, 1995. - (Друкується).

Franco A. D.: Scientific and Organizational, Editing and Publishing Activities of Ivan Yakovych Franco in T. G. Shevchenko Scientific Society.

A dissertation submitted in fulfillment of the requirements for the academic degree of Candidate of Historical Sciences, Specialization 07.00.02. -History of Ukraine. Institute of the History of the Ukraine, the National Academy of Sciences, Kyiv, 1995.

The text of the dissertation to be defended includes a study on I. Y. Franco's organizational, scientific, editing and publishing activities in T. G. Shevchenko Scientific Society. This Society was non-official All-Ukrainian Academy of sciences by the level of scientific production and qualification of its members. The functioning of this Society is being considered in the context of the history of the Ukraine at the end of the XIX-th - the beginning of the XX-th century. The atmosphere of various scholar's activity in historical-philosophical and other sections, archaeographical, ethnographical, statistical and other commissions and in editing of the journals and non-periodical collections of this Society first of all of such as *Zapysky NTSh, Literaturno-Naukovi Visnyk, Ukrain's'ko-Rus'kyi Arhiv* has been recreated on the basis of the archival and other sources.

Франко А. Д. Научно-организационная и издательская деятельность Ивана Яковлевича Франко в Научном обществе им. Т. Г. Шевченко.

Диссертация на соискание научной степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.02 - История Украины. Институт истории Украины НАН Украины, Киев, 1995.

Защищается текст диссертации, содержащей исследование организационной, научной и издательской деятельности И. Я. Франко в Научном обществе им. Т. Г. Шевченко. По уровню научной продукции и квалификации его членов Общество являлось неофициальной всеукраинской Академией наук. Функционирование Общества рассматривается в контексте истории Украины конца XIX-начала XX ст. На основании архивных и др. источников воссоздана атмосфера многогранной деятельности ученого в историко-философской и др. секциях, археографической, этнографической, статистической и прочих комиссиях, а также в издании журналов и неперидических сборников Общества, прежде всего таких как "Записки НТШ", "Літературно-науковий вісник", "Українсько-руський архів".

Ключові слова: І. Я. Франко, Наукове товариство ім. Т. Г. Шевченка, наука, видавничі справа, історія України кінця XIX-початку XX ст.

А. Франко

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

Підписано до друку 28.04.95р. Формат 60х84/16. Друк офсет. Папір
офсети. Умов. друк.арк. 0,94 Умов фарбо-відб. 1,06 Обл.-вид.арк.
1,00. Тираж 150 прим. Зам. 2376.

Львівська обласна книжкова друкарня, м. Львів, 290000, вул. Стефаніка, 11

AB 32.670

AB 32.670